Stipe Tonković

IZ OMLADINSKOG RATNOG DNEVNIKA
- izvodi -

Tek sam se, evo, u petom desetljeću nakon rata odlučio objaviti makar i izvode iz ratnog dnevnika što sam ga pisao 1943-45 godine. Datume događaja zapisivao sam još 1941-42, a onda prestao, zbog opreza da mi ga neprijatelj u eventualnoj provali ne nađe. Ovaj dnevnik počeo sam pisati poslije izlaska iz konclogora /Kraljevica/ u jesen 1943. godine, dakle na slobodi. Oklijevanje, pak, da objavim ove male „sličice" bilo je zbog toga što su to kratko i dosta suho zapisani doživljaji s „lica mjesta". Pisano je to nevješto i u teškim uvjetima rukom mladića koji je tek završio 4. razred građanske škole, bez mogućnosti, a valjda i htijenja da događaje opisuje cjelovitije i još da im da neka tumačenja. No, danas mi se čini da zapisi u dnevniku imaju svoju vrijednosti i to prije svega u iskrenom i autentičnom kazivanju iz kojeg iskri onaj silni ideal i vjera u borbu za slobodu koji nas je zanosio i nosio, kao i hrabrost i ozbiljnost za mladost koja je tek stupala u život. Ni danas, poslije 45 godina ne zvuče mi neke riječi dnevnika ni patetične ni zanešenjačke. Naprotiv, tako je bilo, takvi smo bili - ništa ljudsko nismo krili, niti „sve što je ljudsko nije nam bilo strano".

Izvode iz dnevnika, koje po prvi put objavljujem, ostavio sam kako su zapisani, a u fusnotama i zagradama dodavao samo ona objašnjenja koja upotpunjuju činjenica, npr. prezimena drugarica i drugova ili pak vezujući prethodne događaje, da bi se bolje razumjeli, inače, škrto opisani detalji. Počinjem boravkom u oslobođenom Otočcu, u koji sam stigao iz Novog, odnosno povratno iz Plaške Drage, gdje sam išao i trebao pohađati viši skojevski kurs, odgođen zbog prodiranja neprijateljskih snaga.

28. prosinca 1943.

Eto prve kuće - OTOČAC, svuda parole, promet k tome sajam. Mnoštvo svijeta, a onda kola, ovce, goveda, špeka, oraha, papuče, kože. Dućani otvoreni. Skupo je, ali možeš dobiti! /Rokel konca=600 kuna). grad diče izlozi sa našom štanpom, zidne novine, prve, druge, treće. Megafon prenaša radio emisije. U jednom izlogu prikazuju strahote bombardiranog Senja. Prikaz stanja na istočnom bojištu.

Kod Gradskog narodnog oslobodilačkog odbora dobili smo jesti. Posjetili smo Viši partijski kurs. Njegove zidne novine - svega u njima: nauka, kritika, diskusije, iz strane štampe. Blato stvara malo neugodan osjećaj i neki posebni zadah. Susreo sam se i s našim Bribircima - s Matom Antonić i Ivanom Lepenom (Požarić), a s pazara prolaze Stipa Kojo (Pipinić) i Danica Mavrović. Bio sam i pred zgradom ZAVNOH-a.

Pišući ovo nalazim se u jednoj gostioni, zajedno sa kunpanijom koju smo našli /ja i Nada Bahorić, koja je sa mnom/. Naime od tri druga jedan je židov, pop koji to više nije. Od jedanaestero njegove familije ostali su trojica ....

U večer, nedjelja, ima Nazor, naš pjesnik, predavanje u Domu kulture: „Žena od Amazonke do Partizanke". Prije oko 3 sata bio je ples - svira džez, dvije harmonike, klavir, bubanj. Dolazi Nazor na pozornicu. Starčić, priča lagano i oduševljava, ...

Drugi dan /vjerovatno 31. prosinca/ posjetio sam tromjesečni kulturno prosvetni viši kurs. Tu je Blaž Kalafatić i Car Vlado. Uče. Vraćamo se kamionom u SENJ.

Isti dan u večer stignu u Senj i naši drugovi iz Novog na Okružno SKOJevsko savjetovanje. Sutradan započe: politički referat - Car, a onda diskusija o političkoj situaciji po

kotarevima. Našu iznaša Ive Miroškin /Saftić/. Organizacioni referat - Mate Saftić i opet diskusija. Ja našu napišem Ivi i on čita - svi su otvorili usta! Ostali smo pobjednici. Treći dan krenemo za Novi pješice.[1]

19-23. siječnja 1954.

Prodiru Njemci iz Gospića, doprli do Senja. U Novom sam ostao sam. Čekam zajedno sa Kotarskim /komitetom KPH/ cijelu noć na pokret, a onda ujutro u 5 sati krenem za Bribir. Tu smo do uveče, pa zajedno sa Jožom /Antonić/, Ludićem /Tonković/ i Jožun Muretom krenemo za vrh, do Anošićevih kučic, gdje i prespavamo. Ujutro krenem u Kurin, a za podne u Buliće /Ledenice/.

U Bulićima sam našao Pepia, iz Propodjela i Vladu, predavača na kursu. Rišu i crtaju parole za Dom, za sutradan uvečer, 22.I. za komemoraciju povodom 20. godišnjice Lenjinove smrti. Govorio je Toma Strizić, a omladinke recitirale „Komsomolsku pjesmu". Sve veselo i oduševljeno... Tu noć spavam kod Ane Mataije. Njezina djeca - Pepica, Bosiljka, Ivica, Željko i najmlađa Lenjinka /4.god!/ svojom bistrinom upravo zadivljuju, a naročito kada mi u pero kazuju pjesmice od kojih su mnoge uz pomoć majke sami ispjevali.

Nedjelja, 23.I.1944. Otvorenje Omladinskog doma. Veselje neopisivo. Mi /ja, Pepi i Vlado/ priredili zidne novine, ispisali parole, pomogli okititi. Dom od brvana i nešto dasaka 6x4x2,5 skroman i krasan, a omiljen omladini i narodu jer su ga sami izgradili. Zapodne, oko 4 sata započinje program. Najprije govori - ispred omladine, Narodno oslobodilačkog odbora, kotarskog komiteta, Antifašističkog fronta žena /AFŽ/, pionira. O II kongresu USAOH govorio sam ja. Zatim igrokaz i recitacije. Osobito se dojmila svih recitacije Lenjinke, 4-god. pionirke, kćerke Ane Mataije, u kojoj iznosi opis života kroz neprijateljsku ofanzivu.[2] Točaka je bilo 15. Pjesmu „Osveta" recitirao je drug Vinko Strizić - s Konala /Bribir/. Ples je nastavio do 6 sati ujutro.

Otidem spavati do podne k Zdravku /Pađen/, ručam i krenem u Mataija Dragu. Susrećem vojsku koja se povlači s položaja, jer se čeka prodor Švaba. Tu sretnem u bataljonu Halića Ivana, Božu Franka, Juru Ugrina /Jurilca/ i Novljanina. Gladni su... Čujem kako Nijemci plačkaju po Novom, uzimlju konje, krave. Krenem u Plužnice, malo se zadržim kod Narodno- oslobodilačkog odbora Novi i odlučim za Kurin. Idući tako sam zamrači pa se vratim za Valač (Gornje Zagoni/, ravno k omladinki Mari Glavarovoj (Peričić). Tu nađem Vladu Deranju,- ugovorio je sastanak Skoja. Mara me lijepo primi, dadne mi večeru i ležemo obojica kod njenih. Ujutro ustanem. Sačekam ručak - kuha se krompir. Njih devetero familije i siromašni i bosi i sami gladni. Svi okupljeni oko vatre.

8-13.veljače 44.

Osmog veljače Njemci i kumpanija počeli su prodirati iz Senja prema Krivom Putu sve do Alana. Iz Bribira krećem u Ledenice Polje, pa u Buliće. Sada se nalazim kod pionirke Nevenke, a bio sam i kod Štaba Brigade.

10.II.44. - svoj 17-sti rođendan dočekujem u jeku neprijateljske ofanzive, njihov posljednji trzaj. Cijeli dan, doduše, nema nikakve pucnjave, a ja se krećem kod Ledeničkog NOO u Mataiji Dragi i u Bulićima. U Omladinskom domu leži mrtav partizan, kojeg smo evo predvečer pokopali. I počast mu dali, ali mu jadniku ni škrinje nisu slupali, već ga onako metnuli u jamu. Žalostan prizor, ali neprijatelj je u blizini! Narod je odagnao blago dalje u šumu. Čuje se da su u Zabukovcu popljačkali narod, ali se u sam narod nisu dirali. Sreo sam putem i Stanka Strizić - Božina. On se nalazi u izvidačkom vodu pri Štabu. Gladan je, jedva se drži, pita me jesti - od juče nije jeo. Ide na izvidnicu na Lipnik. Kaže mi Stanko: „Reci mi materi da ću krepat". Prvu večer sam vidio Mladena Plovanića.

Evo sada se nalazim u NOO. Šest je sati. Ostao sam bez večere. Tako sam proveo moj sedamnaesti rođendan!

Dodatak: Snijeg pomalo pada. U sobi ispred mene pomalo tinja lampaš. Peć lagano puckeće.

Oko pola noći trebalo je organizirati omladinu za prenos robe. To sam učinio oko 3 sata ujutro, ali se zbog velikog snijega nije moglo. Malo sam spavao, o ručku, pa o podne malo jeo. Sa Josom /Baričević/ i Zdravkom /Pađen/ oko dva sata po podne krenemo za Bater. Snijeg mete da ti oba oka začepi. Bura bjesni. Mećava velika. Svratimo k Stipanu Jurčiću. Tu nas je već zahvatila noć. Nigdje ništa ne vidiš, ni kuća. Mislili smo u Kal. No izgubili smo orijentaciju i ostanemo kod Milana Mataije /Bulića/ spavati. Prije sam išao Vickovoj ženi, ali me skoro nije htjela primiti. Onda k Paviću, koji nije htio otvoriti ni vrata. Ovaj mi je dan bio možda najpogibeljniji u životu. Večera slaba, spavanje ispod dvije talijanske dekice - skoro da se ne smrznuh.

14-29. veljače 1944.

Rano oko sedam sati javljaju (kičeri, Bribir) da su Njemci u Zelenici /dio bribirskog polja/. Ja sinoć svratio kući i čuh to nisam se ni prepao misleći da će Njemci samo proći kroz Bribir. Malo kasnije čuje se za Vrhom pucnjava. Švabe su znači i gore, a uskoro su došli na Potok /cesta prema Novom/, u selo Stanići i skokom k nama. Na naš prag dolazi Švaba i Slovenac - pozdravim je „Spremni", na što mi Švabobran reče, „da li za Tita ili Poglavnika". Tada oni nešto napišu: belegt (oznaku) i neke brojeve. Otiđu i kasnije naidu dva oficira i tu se nastane. Ni u snu nisam pomišljao da ću jednom sa Švabama biti u istoj, a kamo li u svojoj kući. Svi u selu tako govore. Kod strine se nalaze neki „glavni", kod Grginih 10 konja, kod Jeli Lediničke isto konji, a 3 vojnika legionara kod Jeli Halićeve. Drugi dan dođe k nama u kovačiju 5 kovača. Tri spavaju kod nas, a ona dva oficira su prošli. Inače, jedan je bio iz Beča, mlad i prijazan. Kovači su bili stalno gladni. Jednom na dan jedu hranu i kruh uz malo marmelade, meda i putra. Ujutro i uvečer kafu i to žuhku (gorku). Jako se tuže. Tako sam, smišljajući i radeći „ilegalno„ ostao među Švabovima i legionarima deset dana - do 24.II. Kretao sam se svuda i nisu me legitimirali. Kokoši su u selu redom nestajale. Sastanak SKOJ-a i omladine smo i dalje održali. Uoči 23.II za 26. godišnjicu Crvene Armije ispisali smo na zidovima lokve /vrela/ Trstenik parole i razbacili letke hrvatskim vojnicima /legionarima/. Omladinke su dobile zadatak da s njima razgovaraju, jer se brzo osjetilo da strašno mrze Švabe, pa ih psuju na svakom koraku.

Sutradan su Švabe zvali Barca na komandu, u kuću Drage Kalimanove, i naredili da za kaznu selo Kičeri mora sabrati 50 kg krompira i ograničili kretanje do 5 sati uveče. Krompira nisu sabrali po cijelom selu. 25.II. Lude mi je donio cedulju od Andrine /Stanić/ da ona i Pavica /Kombol/ ne idu u šumu/ Bazu Kotarskog komiteta/, pa se uputim sam. Teta Mare (Ivašević) mi naprti torbu u košaru i mi zaobilazno preko Poduljina. Još se u Zelenici namjerim na dvije Novljanke i s njima do Podgora. Uputim se dalje u Kričinu, pa preko Miroši prošuljam se na Vrh, a onda prema Kurinu /Bazi/. Na putu nisam znao, a i Njemci se nalazi tu negdje na Vrhu. Grupa Engleskih aviona, koji se tako već više dana javljaju /i do sto/ preleću preko mene. I tako, više stranputicom nego putem stigoh u Kurin. Za par dana, točno 29.II omladinci Franc Beli - Krajačić i Stipa Spoja dovedu ovamo 14 domobrana koji su se predali. Dan - dva kasnije Ane Pancićeva i Franc Beli opet dovedu 3 domobrana. Pričaju o svemu. Donesli su sobom kompletnu ratnu spremu. Ja polazin na teren - u Polje Ledenice. 1.III. se vraćam u Kurin. Švabe nisu mogli s narodom i izdaju naredbu da se narod svih sela Bribira, osim Podgora i Kričine, prisilno iseli pod pretnjom streljanja. Evo u Bateru nailaze Kate Zagonjka /Tomić/, Pava Tusova, Milka i Tone, nose pon-

klace i idu u Zagon da se tu smeste. Neki i najveći dio krenuo je Podgori, Kričinu i prva sela Grižane. Dva tri dana prije uhvaćeno je i odvedeno 37 Bribiraca, uglavnom starijih, ravno u Rijeku gdje ih je uposlilo. Svi su s one strane grada i Štala. Iz Kičera jedini Toma Dedek /Tonković/. Omladinci Joso Rogić i Marijan Spoja drugi dan su im pobjegli...

21.III-8.IV.

Pave /Butorac/, ja i još dva druga iz komande mjesta Novi pođemo prema starom Okružnom /Prasica/ na kurs /srednji skojevski/. Tu je aviza (obavjest) da krenemo prema Kotarskom NOO Crikvenica. Prespavamo i sjutra ponovo u stari Okružni sa drugaricom Jelkom koja se uči za predavača. Stalno dolaze novi drugovi iz cijelog Primorja.

23.III.44. započne kurs. Sami kuhamo, i vodimo ekonomiju i vršimo stražu. 25.III.44 došlo naređenje da se selimo na Vrata /Gorski kotar/. Tamo stignemo za podne. Nigdje stana, ni kuhinje ni kuhara - i tu poteškoće, ali smo ih svladali. Smjestili smo se u jednu kuću gdje smo dobili jednu sobu. Uveče je bio miting na kojem je u govoru narodu rečeno da kao primjer posluži Bribir. Inače me vrlo veseli zajednički život. Među svima, osim jednog iz komande mjesta Crikvenica, Šarara ja sam na kursu najmladi. Učenje ne ide dobro. Poviljaru Ivi Butkoviću i bodulu Dekaniću. No i ovdje je bilo tužnih časova - dva dana smo imali za jesti samo fažol bez začinbe. Drugarice Skojevke kuhale su nam dva dana. Pomoć su nam skupili omladina i SKOJ-evci Škrljeva i Sušaka, koji su već drugi dan, od kako smo im javili, došli po kiši i donijeli nam hranu. Sada nam kuha kuhar Partijskog kursa.

Danas, 3.IV. svršava kurs. Do podne bio je ispit. Sutra rano krećemo. Žao nam se rastati. Crvena Armija nas veseli. Bribirski narod i dalje strada, priča mi Andrina /Stanić/ koja je došla na partijski kurs. Bilo je pobralo svu omladinu i mladi naraštaj i otjeralo ih u Novi. Pustilo ih je, ali se narod mora seliti natrag u Kričinu i Podgori. A to radi toga jer neće ustašku vlast. Snijeg je opet pao.

Uvečer zabava koju priređuje diletanska družina Okružnog NOO. Uspjeh veliki, oduševljenja do vrhunca. Čujem da je 10.IV. okružna konferencija USAOH-a za Hrvatsko Primorje, a koncem mjeseca II. Kongres USAOH-a. Neopisivo veselje. Sreo sam i Mihata Gorića /Antonić/, komesara odreda. Izručio mi je dva lista. Vidio sam i Stanu Pobora /Kombola/. Vrlo je debeo i jak. Ne možem a da opet ne pomenem sinoćnu zabavu - divio sam se ovakvoj organizaciji i to u ovakvim uvjetima života. Sjećam se na našu vojsku - uspjesi za uspjehom! Crvena Armija! Saveznici! Puče osovina.

4-IV Već smo se svi ustali. Najme, krevet je bio stol,klupa ili pod, što tko uhvati. Alo nam to ništa nije smetalo. Mladi SKOJ-evci kuharice priređuju osam šolja pašte, umjesto četiri. Zato smo prije gladovali. Neda nam se rastati. Tek smo se najbolje upoznali.

Imali smo i sastanak. Bila je ocjena. Među najboljima sam. No mislim da sam malo djetinjast, možda se varam. Uvijek su mi bedastoće na pameti. Rastajemo se i opraštamo sa gazdaricom /u čijoj smo bili kući/ i svojim drugovima, zapjevali pa baze.

Lijepo je iako tmurno i snijega još dosta. Na Fužinama razvaljen most. Vagoni poredani na tračnicama. U Liču se rastajemo sa drugovima iz Crikvenice i Krka. Onda preko Maševa i jedva nadosmo naš novi logor /Brna/. Sutradan krenem kući da se otresem šenaca. Novo nastanjeni moji su u Saftićima (Grižane). Tu su i stičevi Starog oca, ujčevi,... Obišao sam sve do Podgora. Gorko stanje, narod nema što jesti. Pati. 6.IV opet krećem u bazu. Evo se nalazim na Pališinu. Sunce grije. Vide se još i cijele kućice. Pada mi na pamet strina /Marija Tonković/ i cijela naša rodbina. Teško podnose, a jam sam ih uvjeravao da je patnjama kraj. I zbilja ga očekujemo.

U bazi sam napisao referat za I. Okružnu konferenciju (USAOH- a za mene i za ispred Pionira /pozdrav/ za Nevenku/ Mataija/.

8.IV. krenem s Josom Baričevićem na put Maševo - Kal - Beronjica - Breze - Bulići - Mataija Draga - Valač - Kurin - baza. Sakupljali smo omladinu. U noći oko 1 sat ponovo sam došao u Kurin.

9. i 10.IV.44.

Nalazimo se na putu za Vrata. Magla i pomalo sipi rosa. Bilo nas je /iz Novljanskog kotara/ oko 50. Lijepi broj. Sa harmonikašem Zlatanom zastavom i krasno ispisanim parolama, s pjesmom stupamo kroz Fužine i Vrata. Narod je istrčao na ulicu.

I. Okružna konferencija USAOH-a je počela u 5 sati. Najprije su govorili predstavnici Okružnog narodno oslobodilačkog odbora - Vrkljan (Ante), O.K.KPH, komadant XIII. divizije Vicko /Antić/, iz Oblasnog za Istru Neda (Knifić), ispred žena Hrv. Primorja naša Genoveva /Tomić/ - predsjednica Okružnog odbora AFŽ. Ispred Pionira govorila je Nevenka Mataija, 12. godišnja pionirka iz Bulića. Konferencija protiče u oduševljenju. Spomenut je posebno naš kotar, naročito Bribir i Gornja sela. Klicalo se svima, a uz to uz Vrkljanov govor i „Dolje Maček„. Divni primjer heroizma izrekao je i vođa borbene omladinske grupe Grobinštine Tonić.

Pošto smo večerali nastavlja se ples. Ja sam vrlo pospan. Glazba XIII. divizije divno svira tango. Svi se okreću, a meni se okreće u glavi.. 10.IV. Konferencija se nastavlja - radni dio i to u Belom selu. Zatim biranje Okružnog odbora USAOH-a i delegate za II. kongres USAOH-a. Za oboje sam izabran. Presretan sam, vidit ću Tita!

Uveče su borci opet priredili zabavu, a poslije ples. Oduševljenje neodoljivo.

11.IV - Pokret za kući. Putem, u povratku bilo je veselo - naprijed dvije harmonike i pjesma. Razdvojim se od bribirske omladine i krenem u naš logor, a onda za Bribir. Narod je slabo. Dosta je pao i moral. Čuli su da je poginuo Ivan Pancić, plaču...

12.IV - Krenem za Buliće. Ana Pavelić, drugi izabrani delegat za II. kongres USAOJ-a iz kotara Novi, nije došla. Obolila je. Drugi dan sam je čekao do 9 sati, a onda sam iz Komande područja sa još dva kurira pošao preko Mošuna u Mrkopalj. Na Mošunama radi naša pilana i mlin koji su već više puta popaljena. Nakon pet sati hoda stignemo u bombardinari i popaljeni Mrkopalj. Inače sa brijega na kojeg smo došli krasan pogled na Mrkopalj. Kuće preostale su lijeep i pokrivene crijepom. Banditi su uništili dvije crkve.

Na Komandi mjesta nađem još neke delegate, pa zajedno krenemo za Sunger gdje nas se već sakupilo 16 delegata. Istrani, 6 Primoraca i Gorani [3]

27.VI.1944.

Švabe se digli do Zagona. Primorski odred je na vrhu. Jedan vod zapuca u Bribiru. Za uzvrat Švabe zapališe 18 kuća, a narod koji se počeo vraćati iz izgnanstva ponovo su otjerali. Tukli su na naše i topovima. Jedna granata je pogodila Jožu Rupetu /Veljačić/. Jedva su ga dovukli do vrha, a mi smo nosili dalje.

29.VI. Prisustvovao sam konferenciji Prop-odjela Kotarskog NOO. Odred je održao miting negdje na Crikveničkom kotaru. Predao se je jedan Švaba i nekoliko domobrana.

30.VI. Švabe su odveli i danas 18-ro kola opljačkanih stvari iz Bribira /ko zna koji je ovo put!/.

Prvih dana srpnja - uputim se za Valač, pa Zagon Dolnji, Ledenice i opet Valač, sve u jedan dan. Lijepo me prime i narod i omladina. Svi se interesuju za sve. Crvena Armija počela je svoje! Poslije sastanka u pratnji omladine. U Ledenice polju idem ravno k Zori (Uremović). Žali. Dobro paze na mater - poginuo joj je i drugi sin. Svratim kod Jelke (Milošević), a onda u Bater, Kal i Valač. Vlade Kosanović traži mule da prebace kukuruz.

U večer smo imali sastanak SKOJ-evske grupe, slaba je ali će je Branka (Dorić), koja je sada ovdje i učiteljica uzdignuti. Ujutro krenem u Kotar. Omladina Zagona doći će sjutra na rad. Već su prvih dana radile - 11 omladinski iz Ledenica i 3 iz Gornjeg Zagona. Među njima i Mara Glavarova (Peričić) koja je sa još tri žene danas otišla kući.

6.VII.44. Deset omladinaka od 16 došlo je okapati i ogrtati krompir (iz Donjeg Zagona). Radim s njima. Radine su te Zagonjke. Ako treba ostati će još dan-dva. Ja sam primio kritiku što ih nismo već pozvali. Da ih zapuštamo. To ti je prava omladina! Nije ni čudo - one su bile u internaciji pa još nisu zamorene. Osmog /VII/ se opet radilo.

Njemci i dalje pljačkaju. Vode se pregovori Tito - Šubašić. Ne znamo još rezultate.

Njemci su pred dva - tri dana prošli kroz našu šumu, samo cestom. Mi smo na Brni, u kotaru sve bili evakuirali, ali smo ostali u blizini logora. K nama se pridružila i Krstica /Vladi Brozićeva mat/ i kćer s kozama i ovcama. Koza je blejala - izdat će nas! Sekula /Andrija Toljan/ uzme toljagu pa udri. Ubije mladu kozu, a stara malo kasnije oživi. Uvečer smo se vratili u logor. Njemci nisu stigli do nas.

U logoru nije baš kako treba. Kulturno prosvjetni - slabo se radi, zidne novine slabo. Inače ustajanje u 6 sati. Po noći vršimo stražu sat i pol, prema potrebi svi. Jelo je prilično - pasulj i škidanci skoro svako o podne. Inače kaša i juha, a izgleda da ćemo moći dobiti i mlijeko. Odnosi nisu ponajbolji. Komandir logora je Frana Gorić /Antonić). Grga Pancin i Beli / Jože Krajačić / misle otići / na kurseve u Italiju /. To skoro i želimo. Zafrkavaju čitav logor.

9 - 30.VII.1944. Još jučer zapodne otišao sam kući da se presvučem / u selo Saftići, Grižane /, i evo stigoh do podne natrag. Kotarsku konferenciju održava Gospodarska komisija Kotarskog NOO. Stvara se plan, živo i veselo za košnju. Skoro svaka općina dati će po 100 kosaca, a ustanove isto 100. Sam Kotar daće 50 kosaca. Zbilja se tu radi. Pročelnik Gospodarske komisije je Joso Maričić iz Novoga, a brigu za košnju preuzima Spoja Mata.

Nakon objeda pristižu već prvi posjetioci i glumci za miting. Iz Gornjih i Donjih Ledenica, pa Područja. Pripravljamo se. Ja ću pozdraviti ispred omladine, to ću valjda znati. Miting će biti blizu Jerdana /bunara/, ispod Brne, gdje se pomalo okupljamo. Tu je lanjske godine održao miting i Jovin /Lončarića/ bataljon. Dolaze iz Bribira i Grižana. Velikog raspoloženja nema. Muškarci su svi mladi i još neiskusni, pa i ja s njima. Miting otvora učo, a onda ispred vojske, pa ja, a onda pionirka Nevenka /Mataija/ i Zlata. Ledenička omladina izvodi „Tri doktora", a naši iz logora „Pred pobunom". Pjevački zbog Primorskog područja dvije pjesme. Nakon toga ples. Sa svojim „srpskim kolom" veselje započinje drug Milošević, komesar Područja. Ali uskoro daž/kiša/. To nas podsjeća na naš miting u Lukovu, održan u srpnju 1942. Prvi, mislim kotarski miting. Svi se raspršnu. Jedva zaustavimo bribirke u kotaru, pa nastavimo ples do 3 sata. Raspoloženje neopisivo.

10.VII. Naš sastanak (Kotarskog komiteta SKOJ-a/. Jedva smo četiri. Ive /Saftić/ nas je napustio pred nedjelju dana. Pošao je za sušački. Izgleda da nije više najbolji s Jurom. Ostavila nas je i Pavica /Kombol/ Ona je na prošlom sastanku i plakala. Kritika je bila ozbiljna, skoro čitavo vrijeme nije bila na terenu. Mislimo uzeti u komitet Đurđu /Antonić/ i Genu / Jovanović/.

12.VII. Vale /Lončarić/[4] i ja uputismo se u Ledenice. Malo je škropio daž. Komadić kruha kojeg sam imao u torbi založimo u Mataija Dragi. Onda sastanak. Tumačimo razne stvari iz prosvjete, pa malo i političku situaciju. Još ni danas nije čista, naime nemamo di-

rektiva. Skojevke sve pokazuju interesovanje. „Izgradit će se", to je već naučena fraza. Prispeo je i „Omladinski borac" / list USAOH/. Govori o Kongresu, mnogo i lijepo.

Istoga dana krenemo preko Valča za Kurin. Velika škurina nas omete i prespavamo pod bukvom blizu Potočca. Ujutro krenemo za Kurin, naš stari logor. Nigdje nikoga. Kursisti i Ive Ćubrić, ekonom spavaju negdje u šumi. Kad su došli Božo Antonić i Ivan Grašćo /Strizić/, Ivin zamjenik odrežu nam komadić kruha, a mi onda za Bribir.

Mi već u strani i eto obavijest da idu Njemci. Ubrzo se saznalo da nisu - bile su naše žene. Sastanak Općinskog komiteta SKOJ-a Bribir. Lijepo je tekao, zaključci veliki. Mica Bela i Miroška slabije, druge dobro.[5] Za podne dođemo u Saftiće k mojima. Malo palente i dva jaja. U veče smo imali sastanak Kričanske jedinice /SKOJ-a/ Poslije zafrkancija - Pavice i Ive, a i mene dokače za miting, za Franku. Ne znam zapravo da li je volim. Ali mora i to jednoga dana da dođe. Mislim ... 14.VII. Do podne imali smo sastanak sa kičerskom jedinicom. U SKOJ biće primljena i naša Mica /sestra/. Ne znam, ona neće htjeti primati kritiku. Opet uvečer Jargovska SKOJ-evska jedinica. Tu je bila i Mica /Strizić/ i Pavica (Kombol). Tek smo sada skoro i ljutiti. Nekako ni Mica ni Đurđa neće k nama. Izgleda Pavičin utjecaj i naš postupak / oštra kritika na sastanku K.K.SKOJ/ 15.VII. Sa mukom krenemo u bazu. Svi moji su zdravi i rođaci i prijatelji. Strinu je opljačkalo, kao i moju mater. I postoli je odneslo materi. Krađa se javlja ne samo od Njemaca nego i naroda. Inače je narod požeo ono što je uspio zasijati. Prema teškim prilikama raspoloženje je dobro...

Već je evo 20-tak dana odkako nisam zapisao ništa u dnevnik. A imao sam što! Pljačkaju, Njemci, (i legionari) pljačkaju po našem Bribiru. Žito, sijeno... na 10 do 20 kola dnevno. Dolaze iz Novog. Streljali su i kuma Miru/Tonkovića/. On je siromah išao od kuće, a poluslijep i nagluh, ne znam valjda su ga haltovali, nije čuo, a oni njega pokose šmajserom. Pokrili su ga nekim zelenjem, valjda da se ne pronađe. To je još jedna žalost za Tonkoviće. Par dana kasnije ubili su 70. st. godišnju staricu Martinčić iz Poduljina, a prije toga i našu babicu /Mariju Kombol/. Ona je jadnica nosila soldi u tašni, spazili je i oduzeli. Onda ona da ide u komandu u Novi da ih prijavi, a oni nju u bribirskom polju ubili! Prenesena je u Novi i tu sahranjena, a ne u Bribiru - da je sahrani narod ondje gdje su sahranjenje i žrtve okupatora, a koje je ona odreda uređivala i ispraćivala. Tako oni harače.

30.VII. Izabrani predstavnici ušli su u Odbor Narodno- oslobodilačke fronte za kotar Novi. To je bilo u Kurinu. I ja sam bio izabran. Iz Bribira su još izabrani Rikica /Anka Skočilić/, Kapelan, Jura Brozičević - Kotorac, Mika Antonić, Mika Juran (Krajačić), Andre Arbanas.

1-13.VIII.1944.

1.VIII. Postao sam član Partije. Primio me je Kotarski komitet Partije, a u ćeliju Prop-odjela pod sekretarom Pepijem. Svi su mi čestitali. Bio sam zadovoljan i srećan, ali malo i žalostan jer su me mogli primiti i ranije, o čemu sam uvijek sanjao, a gledajući i na ostale mlade Partijce. Član sam i Prop-odjela. U Komitetu SKOJ-a ostali smo samo ja i Pave /Butorac/ od starih, a tri su nove. Andrina /Stanič/ je otišla na drugu dužnost.

U četvrtak su došli Švabe kroz Potočac na Okruglo i tamo uhvatili Micu Strizić i njenu mater i tri krave, a sve drugo pustili. Mica je već u Senju. Držala se je komunistički, a po Kati Brklji (Stanić) sve nas je pozdravila. Bol nam je obuzeo srce - uhapsili su jednu od najboljih. Odmah je pao dogovor da je osvetimo. Nas šest sa pet nabavljenih šmajsera petak uvečer krenemo u Bribir da u zasjedi dočekamo Švabe. Polako se došuljamo do Pavlomira. Tu malo legnemo i dočekamo dan. Krenemo na predviđeno mjesto za zasjedu, ali

iz neopreznosti Grga /Pancić/ ispali jedan metak. Otkrili smo se! Povučemo se onda skroz u naš grad /Bribir/. Postavimo zasjedu s gornje strane Vrbe. Čekali smo dugo, željni i voljni da ih potučemo,ali nisu došli. Oko 4 sata po podne odstupimo.

Jučer je Područje (Komanda Primorskog područja/ organiziralo miting. Za Brdo. Skupilo se je priličan broj, veselja dosta,a poslije smo malo potancali i u Kotaru /na Brni/. Večeras sam sam./ u baraci kotarskog komiteta SKOJ-a/. Pave je negdje u Prop-odjelu. Danas sam inače imao dosta posla. Pisao sam II. brigadi /XIII. Divizije/, odnosno SKOJ-u o radu i borbi naše omladine.

Jučer su naši iz Kotara kosili na Viševici. To treba pograbiti. Zadatak je naš, predamnom. Zato idem spavati, jer sam noćas poslije plesa bio još sat i pol na straži. Naroda je puna gora (planina) i omladine...

10.VIII. Jučer sam išao u Gornje Ledenice da se organizira omladina za košnju, odnosno grabnju. Gena /Jovanović/ je otišla u Polje i Zagon. Danas, nešto malo i kasno, sastalo se 20 omladine što iz Bribira, Ledenica i Zagona. Ravno na Viševicu! Nekako oko podne počnemo grabiti. „Viševice majko naša, ti nas braniš od ustaša..." zapjeva snažno Stanka Prlica /Ugrin/, a mi za njom. Razgovori o ustaničkoj Viševici stalno su na ustima i ponosni smo što smo sada mi mladi tu. Grabi nas i više iz logora /Kotara/, tako da nas je ukupno 28. Radi se udarnički, premda sposobnost svih nije ista. Zlatan /Sirnik, harmonikaš/ i Pepi slikali su više puta. A i ja na molbu herojskih ranjenika, njih dvojice koji su ostali bez noge, a tu su u blizini na lječenju. Stalno odzvanja pjesma - čuje se „Drugarska se pjesma ori", a ja na to „Primi pozdrav drugarice iz logora Viševice". Eto, od juče sačica ustanika, danas smo već država, imamo i Sabor.

Zdeli smo dva stoga, svaki po 10 kvintala, završili i krenuli u logor. Luce i Poljarke bi tancale, a to nije teško - Zlatanova harmonika je uvijek spremna. Pleše se, a mene opet mori briga. Drug Predsjednik Kotarskog NOO kritikuje da je omladina slabo radila. Tako mu je kazao drug Spoja, inače zadužen za košnju. Ha, na koncu, znam da je tako, ali oni svejedno ne razumiju nas omladinu. A uostalom omladina je zbilja zamorena, pa ne može da živi od rada i politike. Zato hoće i ples. Može se konstatovati i da puši i psuje - oboje štetno. A na radu se vide samo pojedinke.

Sjutra rano se ustanemo i opet smo do 11 sati stigli na Viševicu. Broj je isti. No danas je s nama i drug Predsjedni Andre /Arbanas/. Grabi se zdoli i opet dva stoga sijena! Zagonjke i Poljarke su nešto ranije grabnju da bi se vratile kući. Bribirci su dovršili stog a k tome još nagrabili i zdeli lomnicu. Drug Andre nam je zamjerio da nismo bili na košnji, a mi njemu „Uzeli smo oružje!".

11.VIII. Petak. Imamo sastanak komiteta. Došla je i Đurđa /Antonić/, to lijepo čeljade. Sada nas u komitetu ima pet. Andrina je sada u Općinskom NOO Bribir, A Ive Miroškin /Saftić/ na Sušačkom /K.K.SKOJ-a za kotar Sušak/...

13.VIII. Predvečer još izdaleka čuh pjevanje naših Krmpoćanki. Idu na rad - grabiti. Svakako da ćemo malo poplesati. I tako do pola noći. Bilo ih je šest a nas četiri. Tu su ostale i prespavale u baraci...

14.VIII. Ujutro smo opet pošli za Viševicu. Pjesma se čuje na daleko i eto i deset omladinki iz Batera. Jučer ih je sigurno organizirao Pave. S njim je i Dušan /Kopajtić - „Bakran"/, član Okružnog komiteta SKOJ-a, moj drug sa II. kongresa USAOJ-a. Priča ti on sveuvjek jednako sa onom njegovom rukom - o kongresu, putu. Podsjećamo jedan drugoga. Krmpoćanke su pjevači, ali još bolji grabljači. A Baterani nisu nikako uobraženi, psuju ženske kao kirijaši. Drugarice iz Batera ostale su pliviti ripu Područja, a Krmpoćanke našem Bribirskom NOO. Doći će opet k nama, a ostaće i sjutra. Hrabre su to

cure. Dok ja ovo pišem Zlatić brnjka u gitaru i fićkula. Sunce nakon malo rosice, grije, a logor kao malo pospan.

1-23.IX.1944.

Više od mjesec dana nisam ništa zapisao, a koliko se toga dogodilo. Da nije samo nego ubojstvo 8 ljudi i žena u Bribiru!

Oko 1.IX. smo se nadali invaziji saveznika na Jadranu. Dan prije toga bio je kod nas /u kotarskom/ sekretar Okružnog komiteta partije Jurica Knez i s njim Mate Saftić. Sastanak smo imali zajedno s Komitetom KP. Na Juričinu obavjest o invaziji htio sam skočiti u zrak! Malo kasnije sam se ohladio. Spremanje je počelo na veliko - zastave, transparenti, male zastavice. Angažirani su bili svi.

3.IX. formirana je omladinska radna četa Bribir - 80 omladine i 10 Pionira. Svečanost u Ravnom poremetila je kiša. Poslije recitacije Mice Antonić, 10-godišnje pionirke, koja je gotovo prerasla u djevojku, nastupio sam i ja sa par riječi. Onda je slijedila zakletva Titu! A potom je izabrana za komandira čete Mica Krajačić - Bela, a za komesara Jelka Krajačić. Bilo je i vojske. I plesa. Inače su omladinski sastanci ovdje u šumi, na otvorenom svaku nedjelju, pa i ples poslije. Prije osam dana išao sam na vezu sa Novljankama. Najprije sa Malinom i Elenkom, a poslije sa još četiri drugarice. Pasivne su dosta. Poljubile su me sve redom. Sa mnom su bili i Joso /Baričević/ i Mile / Mataija/.

Nakon eze sa Novljankama pošao sam u moje selo /Kičeri, Trstenik/ i svratio valjda jedinom stanovniku koji je tu ostao kumu Dani /Tonković/, inače starom i gotovo nepokretnom čovjeku. Uvijek je isti, oran i voljan - sada je izabran i u Općinski odbor Jedinstvene Narodno-oslobodilačke Fronte /JNOF/. Ma traži da se položi zakletva!

Moja kuća je u neredu. Knjige i sve stvari su na podu, uništene napola. Dvor je zarastao. Vrata dvora bila su bačena i razbijena. Mat je nešto popravila. Ovih dana poslali smo Izvještaj o štetama od pljačke okupatora i za Okružni NOO i za štampu. Već je izašlo u štampi: do sada je iz Bribira opljačkano i odvezeno 2.300 kola raznog materijala (hrane, namještaja, alata....) Moji su još uvijek u Saftićima /Grižane/. Stric je odselio s kravom na Kal gdje je na popaljenom zgarištu provizorno sagradio kućicu. Pravo ima!

Najavljene invazije saveznika, nama trajno saopćene, u ovih proteklih osam dana nije bilo!

Do 6.IX ubili su u Bribiru 6 žrtava - žena i staraca. Našu Matinu /Mariju Tonković - Durus/ su ranili, a treći dan je umrla i pokopana. Eto izmakla je Talijanima 15. kolovoza 1942, a sada nije mogla Švabama. Za Vrhom je pala i teta Draga /Jurčić/, kao član KP i Općinskoj NOO Bribir. Ovih dana ovdje je na položajima bio bataljon, odnosno III. brigada Stani Pobora /Kombola/. Misleći da je sigurna išla je za Bribir, naišla na zasjedu i pala od fašista. Dva dana se nije znalo za nju i tek je treći dan pronađena i odmah sahranjena. Osma žrtva za ovo kratko vrijeme.

Inače se ovih dana čuje borba. 7.IX oko podne stigne poručak: „Predaje se Crikvenica". Netko to mora javiti našima za Vrhom. Opasno je. Odluče se seka /Mica/Tonković/ i Ane Pancićeva. Uspjele su. Inače su naši bili oko Crikvenice prijašnje noći. Predalo se je 25 domobrana.

Tito je uputio posljednji poziv svim zavedenim u neprijateljskim redovima da se predaju ili priključe našima. Rok je 15. rujna 1944. Prije se Tito sastao s Čerčilom, i priznaju nas svi! 7.IX nam je došla i Crvena Armija. Osjećamo njezinu bliskost. U Srbiji se diže ustanak. Rumunija je kapitulirala. Finska raskinula odnose s Njemačkom. Bugarska traži primirje... Pobjede su velike. Sloboda struji našim žilama.

U radu u komitetu sam prilično zadovoljan. Stalno smišljam nove planove djed-grafikom, pa formulare.. ali smišljam i o tome da sam gol. Zato moram doma da se nešto uradi. Šinjel su mi ukrali pred par dana, a cajf sam dobio od Gospodarske /komisije KNOO/. Imam i jednu jaketu i šatorsko krilo, vojničko oboje.

Pripremamo se i za međuokružni omladinski slet, pa i za I. Kongres USAOH-a. Sjutra će se birati delegati za slet - oko 30 iz našeg kotara. Naše partizanske radionice, kovačka Menigo (Ivan Dražić) i Frank /Mladen/ u Goliću izradit će svaki po jedan predmet za izložbu Sleta...

Opet danima nisam ništa zapisao. Švabe su u Bribiru opet počinili zlo: 6.X. ubili su najmlađeg sina Frani Furkova (Kalafatić) i jednu ženu iz Kričine - Šostarku (Antonić).

11.X.1944.

Prije petnaest dana došla je obavijest da idem u Okružni komitet SKOJ-a primiti novu dužnost - člana OK. Došlo vrijeme za put. Svratio sam najprije u Treskavac - Stipa (Pipinić) mi je sašio gaće, koje sam valje obukao, a jaketa još nije gotova. Onda u Kurin, pa s Vinkom Strizićem za Prasicu. Osvanuh u skromnoj maloj baračici. Tu su većinom Grižanci, među njima i jedan Talijan. Prasica je kao poštarski punkt, kuriri, stražari...

Sa Radovanom Sokolićem /kurir Okružnog NOO/ i još dva vojnika produžili smo za Okružni komitet., Staze su mokre, a magla se spustila. Već je bio mrak kad smo stigli. Tamo sam sreo Ivana Marušića, mog drugara iz Novljanskog zatvora, pa me on odvede u OK. Baraka OK SKOJ-a je zajedno s OK Partije, jedino nas razdvaja hodnik. Tamo su svi: prva Ljubica /Krajnović/, pa Ruža /Vranić/, Vale /Lončarić/ i Cveto. Neda /Krmpotić/ također. Otvorila se priča, a bilo je šale i zabave...

10.X. Ovdje je drugi život nego u našem /kotarskom/ logoru. Odmah ujutro započne sasanak, a prisustvuje mu i drug Mirko (Franelić) ispred OK KPH, prijazan skroman. Pretresli smo sve, postavili zadatke. Ja sam određen za Kraljevački kotar. Za Krk, Rab i Pag odlaze Zlatan /Vidas/, Ruža i Cveto. Mene i Cvetu, kao najmlađe zovu „I oni se bore". Pod tim imenom izašla je brošura o pionirima.

Ofanziva u Gorskom kotaru me spriječi da odmah ne odem na moj teren. Svratim zato u Novljanski logor, pa u Bribir. Iz Novljanskog se ponovno sa Genovevom Tomić, našom predsjednicom Okružnog odbora AFŽ-a, uputim u Okružni, a sjutra-dan sa kuririma krenem iz Prasice za kraljevački punkt. Kišni je vrijeme, a ja nemam ništa osim jakete. Putujemo onako na tref (nepoznato). U Ličkom polju namjerimo se na Lički NOO. Oni nas upute dalje, ali lutanja je i dalje bilo. Bitoraj je velik, ali ih ipak naznad nađemo. Ja sam doduše zamišljao da je to neki logor sa barakam. Prevarim se - sami šatori! Uđoh u krug nepoznatih ljudi. Izađe mi ususret sekretar KK KPH, a nešto kasnije sretnem i mog Bribirca Zlatić /Josip/. On je ovdje u Komandi mjesta Kraljevice, s poručnikom Karlom Špalj, koji je trenutno otišao za Područje. Glad me mori, a upravo su pojeli. Jedu dva put na dan. Drugi dan pokret, sele u drugi predio Bitoraja! Tako sam ovdje proboravio 4 dana, čekajući vezu za teren.

19.X. sa kurirom se ipak prebacim za Hreljin. Kuriri, jedan Hreljin. Kuriri, jedan Hreljan, a drugi Talijan Gareli, leti kao da ga strijele nose. Prvi susret s narodom dobar. Prespavao sam dvije noći dok jednog SKOJ-evca /Vinka/. Tu ima svaka kuća skoro radio. Njemci nisu dugo ni 500 m. Vidim ih izbliza poslije 5-6 mjeseci (tada u Bribiru!). Nađem se napokon i sa drugaricama, već poznatom Sonjom /Pletikosa/, Stankom i Sonjom Crnom (Crnjar) koju nisam ranije poznavao. Održimo sastanak. Pao je Beograd. Krijesovi, parole, radost.

Novo primljeni član K.K.SKOJ-a Vlado /Miloš/ i ja krstarimo zajedno. Njemci misli pohvatati nešto omladine pa smo na oprezu. Tako smo spavali i na Praputnjaku, a jednoga dana dospijemo i u Krasicu, ja tu inače prvi puta u životu. Kod Dragice, žene sa malim Franom više puta sam se okrijepio.

Iz Okružnog komiteta dođe befel da idem na Sušački, jer je Vale otišao na konferenciju Pokrajinskog komiteta SKOJ-a. Prebacim se 28.X. Na prvog na kojeg naiđem - Bakran/Dušan Kopajtić/. Upravo je večerao, pa malo s njime i ja omastim bradu. Drugi dan se sretnem sa našim Ivom Miroškin/Saftić/, a malo poslije i s Tonićem, poznatim sa I. Konferencije USAOH-a u Vratima kao vođe borbene gurpe, inače mojim sudrugom na putu i II. kongresu USAOH-a. Odmah se pripremamo za sastanak Kotarskog odbora USAOH-a Narod je ovdje sav za pokret i to od početka, ali je i malo omladina zamorena.

Na Svi Sveti bilo je svečano. Omladina je na grobovima otpjevala posmrtni marš, a drug Klementić, naš omladinac, govor. Na Cerniku sam se ovih dana sreo s barba Ivom, koji se bio povukao pred prodorom Njemaca lanjske godine u Bribir i živio je kod ujca Osipa /Tonković/. Pitur je i pisao nam je parole...

8-12.XII.1944.

Krećem za Gorski kotar. Nas troje Dana Vučković iz OK SKOJ-a za Gorski kotar, Vilim Štefan, Oblasni komitet SKOJ-a za Istru i ja / OK Hrv. Primorje/ već smo ranije pripremili plan Međuokružnog sleta i evo dani se približili. Radostan sam ali kako izgledan: Tri kvarti kaput, šiven pred kratko vrijeme kod Mavrovića /Nimca/, sa „fratarskim vratom" od šinjela i gaće, sašivene kod „tete Bare", od talijanske deke i ktome šlape svakoga para svoja!

Postoli sam ostavio na Sušačkom radi popravka i radi ranica na obim nogama / K tome sam još nosio torbicu i u njoj još jedne šlape i jedne čarape. Sve je to na „članu OK„ izgledalo vrlo lijepo!? Kad sam stigao u Delnice svratio sam odmah na treći kat kuće, gdje biva Okružni komitet SKOJ-a. U toplom podkrovnoj sobici izuo sam se i sušio. I pridremao. Poslije sam vidio i neku ženu, ne znam zašto je došla, ali sumnjam da mi je ona obula i odnijela one papuče „svakoga para svoje".

9.XII. Delegacije za slet već su počele stizati, a raspored za slet još nije gotov - čeka se Vilim /Štefan/. Stižu, najprije Kastavska, odnonso okruga Rijeke, pa Sušačka. Idu u četama, s pjesmom, zastavama. „Bataljon stoj!" pade komanda od Tonića, predsjednika Kotarskog odbora USAOH-a i sekretara KK SKOJ-a Sušak. Raportiraju redom komandiri. Delegacije po kućama razmještaju aktivisti JNOF-e Delnice. Kasno stigne i Novljanska delegacija. Donijeli su sa sobom i tek odštampanu knjigu u našoj štampariji na Crnom Vrhu /iznad Kala/ "II. II. kongres USAOJ-a".

Veče. Ulice osvjetljene transparentima. Delegacije užurbano jedu i spremaju se. Sokolski dom u Delnicama divno je iskićen - umjetničke slike, svijetleći transparent, pozornica sva obučena u svilu od /savezničkog/ padobrana. Delegacije ulaze dosta sporo. Pregledavaju se ulaznice. Naroda i omladine, nepozvanih, oko vrata koliko hoćeš. Gužva je velika, . I stražari OZN-e rade.

Dvorana još nije umuknula od žamora preko 1500 delegata kad li već Dana /Vučković/ otvara slet. Nakon odpjevane himne, minutom šutnje odaje se počast palima. Izabira se radno predsjedništvo, zauzima svoja mjesta. Prva dolazi da govori Talijanka iz Fiume /Rijeke/, živa, okretna građanka. Tako se redaju pozdravi. Među njima i Savo Vukelić, komandant 43. istarske divizije. Iako su delegacije umorne ječe parole i oduševljenje raste. Program daje kazališna družina „Otokar Keršovani". Onda grupa omladine i pionira Gorskog kotara. Sve se završava plesom.

10.XII. Oko 9 sati prije podne postrojile su se delegacije. Pjesma ječi iz svih grla. Čeka se defile vojske. Komandant Sava je već ispred ulaza u dvoranu. Nestrpljenje raste. Još časak pa iz stotinu grla „vojska, vojska". Nevidljivim oduševljenjem svojoj Armiji priznaje pozadina napore fronta. Svi ko jedan stupaju vojnici 43. Divizije i Narodne odbrane /jedinice KNOJ-a/!

Pomalo ulazimo u dvoranu. Otvaranje izložbe. Govorio je, u stvari opisivao proizvodnju u Goranskim radionicama šef tehničkog odjela pri Okružnom NOO. Delegacije su zatim posjećivale izložbu, a druge zabavljale. Oko 3 sata po podne započeo je radni dio sleta. Nakon čitanja rezultata koje je postigla omladina pobjedniku se dodjeljuje bokal okruga Rijeke. Nakon toga drugarica Milica /Štefan/ ispred omladine okruga Rijeka predaje kao dar 43. Diviziji divnu uljanu sliku Maršala Tita. Primio ju je komandant Savo riječima: „Skoro će naša Divizija marširati ulicama Rijeke". Zahvalio se i dao priznanje pozadini. Dolazim na red i ja - predajem u ime omladine Hrvatskog Primorja narodnu nošnju Bribira na dar Drežničkoj omladini /Na što su se kasnije ljutile Bribirke da je trebalo reći da to daruje omladina Bribira, jer su je one zaista divno napravile/. Primila ju je drugarica Živka, koja je sjedila u radnom predsjedništvu. Seljanka. Zahvaljuje se u ime sedam puta popaljene, ali nepokorene Drežnice. A ovaj puta Drežnica je ponovno nastradala. Poklano je mnogo ljudi. Ove omladinke skoro su gole pobjegle i sada se nalaze na Skojevskom kursu. Mi smo još prvi dan poduzeli kod svojih delegacija da im skupimo nešto odjeće. I skupili smo.

Drug Nagli /Jelušić?/ iz grada Sušaka predaje u znak jedinstva malenu zastavicu predstavnici Talijanske antifašističke omladine. Vatrena talijanka ne može izreći, kako se izrazila, toliku zahvalu „Non ho sapevo sche siete cozi cari e sinceri". A onda „Viva la fratelance la gioventu Italo-Croata". Dvoranom, kao obično čuju se i talijanske parole.

Na kraju drug Vale /Lončarić/ ispred Primorja dodjeljuje knjigu „II. kongres USAOH-a": Savi Vukeliću, Anki Paden, Vladi Caru /sekretaru OK SKOJ_a za Hrvatsko Primorje od njegovog osnutka 1942. god, a sada komesaru Primorskog područja/, Vilimu Štefan, tj. istarskoj omladini.

Gorani predaju prelaznu zastavicu najboljem kotaru: Od Čabarske prelazi Ogulinskoj, dakle Drežničkoj. Mi smo za tako nešto nepripremljeni, a zastavice uopće i nemamo. Kulturni program u kojem je trebala sudjelovati i Primorska omladina izveli su najviše Gorani i već pomenuta Kazališna družina. Dirljive su bile riječi recitatora Družine „Lipa optužuje". I SKOJ-evsko kolo „Hopšaj diri, diri, di Skojevci su najbolji" koje su izvele Delničanke. Sitni glasići tamburica naših najmladih, ma da malo raštimane plijenile su. I kola, osobito istarsko i tjelesne vježbe.

11.XII. Delegacije spremne na povratak. Prva, delegacija grada Rijeke. Nakon više od godine dana (od kapitulacije Italije!) vije se u Delnicama opet Talijanska zastava, ali ovaj put sa petokrakom. Fotoreporter, ovaj puta i naš Zlatan, slika redom sve delegacije. I Novljansku. Primorje ima preko 200 delegata. Svaki je donio dar borcima 43. divizije - paket, a u njemu svega po malo, od četkice za zube, keksi...

Izložba, za koju imamo baš mi Primorci najviše zasluge bila je neobično lijepa. Umjetnine našeg Venturinija /Zdenka/, Bahorića /Belizar/, slike, fotografije, grafički prikaz našeg takmičenja, radovi iz naših radionica i drugo. Uz talijansku zastavu iznad prozora parole: „Viva la fratelanza", „W Fiume nella federale Croazia"...

1-13.III.1945.

Naš sastanak Okružnog komiteta SKOJ-a protekao je brzo. Tu je Ruža /Vranić/, Zlatan / Vidas/, Vale / Lončarić / i ja. Osobito što me je dojmilo bila je kritika. Iskrena ko-

munistička... Izvršili smo i raspored za teren Vale će na Krk, Ruža na Sušački, ja u Crikvenički i Novljanski.

Nedjelja, ples /Mi smo u Lokvama!/. Finu jaketu od engleske deke dovršava mi Kopro, šnajder iz Crikvenice, ovdje pri Okružnom. Dvije Bribirke Mihajla/Mance/ i Mica /Špekulacija/ donijele su od sabirne akcije omladine sol za 43. Diviziju. Tu su s nama. Obukao sam jaketu, a oko mene bura smijeha i zafrkavanja. Neda je među njima prva, ma da čeka za odlazak /Neda Krmpotić odlazi u Centralno vijeće USAOJ-a, za Beograd/

Put u Vinodol, preko Griškog vrha. Jedan za drugim niz strme hridi idemo ja, Vale i Zvonko /Petrinović/, bivši sekretar K.K.SKOJ-a za Senj a sada tajnik Kotarskog NOO za kotar Crikvenica. Pogled dopire do Učke, Krka, Crikvenice na Vinodol od Križišća do Bribira. Proljetni dani, zemlja se prekopava, sije i zasađuje.

Na dnu, u Grižanima ubrzo se sastanemo sa Stankom, meni do sada nepoznatim sekretarom K.K.SKOJ-a za Crikvenicu. Upozna nas Zvonko i odmah započnemo turneju po Vinodolu. Večeras sastanak sa Tribaljskim /opć/komitetom. Izgledaju mi kao starčići, skoro sa brkovima. Obično nesposobni za vojsku. Ne poštivaju žene, jer da malo valjaju. Tu je i Mica s Pećca /Miklić/. Ona je lanjske godine sa mnom bila na kursu u Vratima. To su SKOJevci, a napola komunisti. Narod je dobar - naš narod, tako ja osjećam.

Drvenik, to je drugi dan. Oko podne dođu Jakovarke i Meri /Blažić/ s njima. Njih dvije su članovi Općinskog komiteta SKOJ-a. Dezertera kod njih ima dosta, ishrana slaba, narod nije sav još s nama. Uporan rad i sve može biti u redu.

Meri, ta crna djevojka. Vidio sam je kao „princezu„ preklanjske godine na Novljanskoj bini kada su davali priredbu kursisti Srednjeg SKOJ-evskog kursa. A danas. Ta junakinja povratila se je s Krka u čijem je komitetu radila šest mjeseci. Jedne noći na spavanju u Sv. Jeleni dočekala, iznenada „Kapu" Vukelića. Prisilio ju je da ustane. „Krv i voda teći će iz tebe i kroz sat - dva sve ćeš priznati", pretio je ustaški izdajnik. Ona se nije predavala, iako ju je dao u ruke vojsci. Mlada komunistkinja svih ih je nadmudrila. „Zima, zima mi je, pusite da se idem obući" molila ih je. Dva vojnika se upute s njom, a ona koristeći mrak, prvi puteljak lijevo i bježi! Pucjnava se čula dugo, Meri je grebla i izčezla. Živa. Vukelić je mrmljao - to da ga prevari? Jedna žena, crnka Meri, član Kotarskog komiteta SKOJ-a za Crikvenicu!

Navečer održali smo prosvjetni sastanak Općinskog komiteta i SKOJ-evske jedinice Klarići. Čita se „Kakav mora biti KOMSOMOL-ac". Živi primjeri borbe i rada, Interesovanje raste iz časa u čas, dok jedna ne izusti „Ma kad nam tako neko lipo rastumači, moramo postati zbilja SKOJ-evci". Sekretar je Mara, činovnica, a dobar organizator.

Kroz Grižane. „Kad vidim crveno naprvo, onda sam valjda zadovoljna" tako nam u susretu reće malo preplašena žena, noseći iznad glave diraku za gradit laz ili vinograd. Nije ni čudo!. Pred nekoliko dana Švabe su ubili kapetana Draga Muževića, odlikovanog za hrabrost. Odveli su desetke odbornika. Prije nekoliko dana kao pobješnjele zvijeri lutali su ovuda, negdje po deset, negdje po pet, četiri, nailazili su sa svih strana iz svakog grma. Zato nam se narod veseli.

„Što je novoga", pitaju ljudi koji vežu trsje, a tako i drugi koje srećemo. Tumačimo: Tito je predsjednik nove jedinstvene Vlade. Aleksandar, saveznički komandant, posjetio je Tita. Ugovorili su da će se dvije vojske sresti sjeverno od Jadrana. Jugoslavenska Armija pobjeduje. „Ovo je vaša borba, a mi ćemo kako je vama mladima najbolje„ reče nam jedan stari čovjek. Za podne održali smo sastanak Općinskog komiteta za Grižane. Svi nisu bili prisutni, šepao je ali ima uslova za bolje.

U Bribiru. Moji kao i ranije. Mica je otišla po kukuruz /preko Gorskog kotara/, mat, Ivka, stari otac kopaju, kuhaju... Prehrana najslabija. Strina se tuži. Stari su i iznemogli i osim utješljive riječi ne možemo im ništa više. Susjedi Kolari /Tonkovići/ i Grgini /isto/ najslabije. Kumi Marice sin Ive je obolio, Jele, kćerka slaba na nogama, kćerka Ivanka bolna, ostarjela kuma Jela! Pred kratko vrijeme Marica je ostavila breme za vrhom - nije mogla dalje, a njenih osmorica je čekala, gladni. Jednom je iz Severina na Kupi donijela brime od 56 kg na svojim leđima. Napori veliki, djeca oslabila. Bio sam i kod kume Anošićeve /Kate Strizić/. Suze su joj se orosile. Teško je, gurat se mora. Njena snaha Marica je bolesna. Vinko, njen 14-to godišnji unuk, već omladinac, išao je nekoliko puta na svojim mladim leđima po kukuruz. Sprema se opet i sutra, u Blaževce. Do gore 45 km, a toliko pod teretom nazad. Nije on jedini primjer. Ni Marica Kolarova. Kad smo pošli iz Lokava za Vinodol sreli smo ja i Vale 5-6 omladinaka iz Grižana. Neka nosi 40, neka 50 kg, Ruža Golac 60 kg teško brime. Pa od kuda? „Osamnaesti dan iz Črnomlja" /Slovenija/, tako su nam odgovorile. Da, u Delnicama nema više magacina, sada u Blaževcima, a ako tamo nema onda još oko 20 km u Črnomelj!

Bataljon žena dnevno prolaze. Put i čekanje traje i po 20 dana. Škrtare na sebi, ali nešto i pojedu, a kad se vrate puno gladnih, brzo se isprazni sve, a onda ponovo - kuhanje soli, brime, kroz Gorski kotar, zamjena, opet teško breme, pa korak po korak kući ...

Omladina u Bribiru se dobro drži. Pomaže i familijama boraca i sirotinji. Zaplakala je Gušta Predojka /Krajačić/, kad su joj došle omladinke Štala da joj pomognu. „Kao da ste mi došle sinu na sprovod", suznim očima zahvalila se omladini" /Njen sin Mihat poginuo je kao proleter kraj Krašića 1942. god/...

Napomena. Ovaj dnevnik počeo sam pisati 27. prosinca /XII/ 1943. god, a posljednji ratni dan zabilježio sam 13. travnja /IV/ 1945. god. u Senju 28. lipnja. Naknadno sam opisao događaje koji su se desili od 15.IV. do 10.VI.1945, zapravo boravak u oslobođenom Sušaku i održavanje II. konferencije USAOH-a za Hrvatsko Primorje, koja je počela 8.VI.1945. u kinu „Fenice" u Rijeci i kojoj je prisustvovalo oko 1300 delegata. Završena je fiskulturnim takmičenjem 10. lipnja, odnosno te večeri priredbom koju je davala grupa „Nikola Car" u kazalištu „Verdi". Na konferenciji je u ime Glavnog odbora USAOH-a učestvovao Milutin Baltić.

Ove naknadne opise sam pisao u Zagrebu /28.VI.1945./, gdje smo poslije održanog I. kongresa omladine Hrvatske /USAOH-a/, čekali, nas 12 delegata iz Hrvatske /sa mnom je iz Primorja bila još Mera Blažić/ na put za Beograd - na I. kongres balkanske omladine.

Bilješke

[1] Ovo je bilo i prvo okružno savjetovanje SKOJa, na kome je prisustvovala i Brana Perović, član Biroa Centralnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Pobjednici - kotar Novi rezultirao je uspjesima: gotovo stopostotna obuhvaćenost omladine u USAOH, radne akcije i posebno dobar kulturno prosvjetni rad.

[2] I nakon 46 godina ostale su mi u sjećanju riječi iz ove pjesmice: „Kad je bila ofanziva neprijateljska, ljuta, ostali smo ja i braco goli bez kaputa"...

[3] Ovdje prestajem s objavljivanjem dnevnika koji se odnosi na skoro dvomjesečni put na II. kongrs USAOH-a koji se održao od 2-5. svibnja 1944. godine u Drvaru. Redom iznosim imena delegata iz Istre, Hrvatskog Primorja, Gorskog kotara, XIII. primorsko-goranske divizije i 43. istarske divizije: kako su se upisali u moj dnevnik - spomenar: Antun Maglić, Kras, Anda Tomić, Drežnice; Jela, G.Kotar; Joško Deželin, sekretar brigadnog komiteta I.Ud.Brig. XIII Div. NOVJ; Vrbanac Ivan, KK SKOJ-a Vrbovsko; Pavle Ožbolt, K.K.SKOJ-a Čabar; Trbović Marko, I. bataljon, I. partizanskog odreda XIII. Div.; Medančić Frane, Istra; Ivan

Pleše, član K.K.SKOJ-a za Fužine; Jure Babić, sekretar III. bat. II. brigade, XIII. Div.; Ljubica Božić, kotar Kras, Istra; Sokolić Mate, komandir I. čete, Iv. bat. II. Brig. XIII. Div.; Ivančić Slavica, K.K.SKOJ-a Kras; Božo Kovač, II. četa I. bat. II. odreda XIII. Div.; Anka Paden, podporučnik, Ledenice; Olga Klausberger, Fužine; Uz ova zapisana imena sječam se da su iz Hrvatskog Primorja još bili delegati: Neda Krmpotić, Senj; Dušan Kopajtić, „Bakran„, Tonić, Grobinština, Bodul, Krk. Cijela delegacija bila je formirana u četu s komandirom Ankom Paden, a od Črnomlja u sastavu bataljona u kojem su bile još dvije čete slovenskih delegata.

[4] Vale je bio član Okružnog komiteta SKOJ-a, tada zadužen za kotar Novi. Inače radnik iz Selaca.

[5] Kako se vidi iz dnevnika svuda se govori isključivo o omladinkama koje čine i omladinska rukovodstva i pojavljuju se na radnim akcijama. Jer su svi „zreliji" omladinci u jedinicama, vojnim ili pozadinskim.